

II. András király Aranybullájának újabb magyar fordítása

B. HALÁSZ ÉVA

II. András 1222. évi Aranybullája 16. századi magyar fordításának teljes szövegét első ízben DÖRY FERENC tette közzé a Magyar Nyelv 1906-os évfolyamában. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában DL 1595 jelzet alatt őrzött dokumentumot a 16. század közepére datálta, és úgy foglalt állást, hogy az valószínűleg Nádasdy Tamás nádor (1554–1562) részére készülhetett, a szöveget pedig a nádor íródeákja, János deák jegyezte le (DÖRY 1906). Döry kiadását követi az a betűhív változat, melyet ZSOLDOS ATTILA tett közzé Szalay László 1861., Szilágyi Loránd 1964. és Érszegi Géza 1990. évi fordításaival együtt (ZSOLDOS 2022: 248–267), és ennek alapján készítette el TÓTH VALÉRIA a szöveg helyesírásának elemzését (2022). Az ismeretlen fordító munkája DÖRY cikkének megjelenése előtt sem volt ismeretlen a kutatás számára, KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY a magyar szöveget lemásolta,¹ majd egyik részletét közzé is tette (1798: 77–78). PAULER GYULA az Árpád-kort feldolgozó munkájában használta (1899: 502). Ezt a fordítást a következőkben Nádasdy-példánynak fogom nevezni.

Az alapvetően Szlavóniában birtokos Oršić (Orsich) család levéltári anyaga Budapesten őrzött töredékének átnézése közben került a kezembe egy ma 14 oldalból álló papírfüzet, mely a *Decretum regis Andreae secundi Hierosolimitani anno Domini 1222* címet viseli.² Címével ellentétben az irat nem csupán az Aranybulla latin szövegét tartalmazza, hanem annak magyar fordítását is (mindkettőt csonkán) (pag. 3–10. és 12.), továbbá egy Galíciáról és Lodomériáról szóló fejtegetést (pag. 1–2.), két lucakalendáriumot (pag. 11.) és különböző kezek által

¹ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár Fol. Lat. 710. nr. 1. (1r-5v.). A kézírás alapján Kovachich Márton György készítette másolat mentes a javításoktól, kihúzásoktól és követi az Aranybulla fordításának ismert szövegét, azonban néhány különbséget is megfigyelhetünk. KOVACHICH a kisbetű-nagybetű használatában nem követi maradéktalanul a másolt szöveget, néhány helyen a kettőzött betű helyett egyet ír (pl. 8. cikkben Nádasdy-példány: *itellyen*, Kovachich másolata: *ite-lyen*). A mellékjeles betűk helyett alkalmanként már az *ü* és az *ö* betűket is alkalmazza (pl. 9. cikkben Nádasdy-példány: *porosoketh*, Kovachich másolata: *pörösöketh*). A másolat elé Kovachich nem írt címet, és kimaradt a Galíciáról és Lodomériáról szóló értekezés is.

² Jelzete: HU-MNL-OL-P 1613 Orsich család, 1528-1806. 1. doboz, nr. 83. Itt szeretném megköszönni Avar Anton kutatásom során nyújtott segítségét.

írt magyar és latin nyelvű tollpróbákat (pag. 14.). Az utolsó előtti oldalára (pag. 13.) két cédulát ragasztottak. A füzetre a későbbiekben Orsich-példányként fogok utalni.

Noha ez a füzet ma az Orsich család levéltárában található, a possessorbélyegzők tanúsága szerint egykor Horvát István gyűjteményébe tartozott. Az 1784-ben született Horvát István 1816-tól a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának őre volt, 1837 és 1843 között helyettes igazgatóként az intézményt is vezette. 1823-tól diplomatikát, pecsét- és címertant tanított a pesti egyetemen, 1830-ban elnyerte a magyar nyelv és irodalmi tanszéket is, 1840 és 1843 között pedig a bölcsészkar dékánja volt. Élete során folyamatosan gyűjtötte a könyveket, kéziratokat és okleveleket. Az illusztris gyűjtemény már Horvát életében felkeltette sokak érdeklődését, a Pest város nevezetességeit felsoroló kiadványok is számon tartották, Miloš szerb fejedelem meg akarta tőle vásárolni. József nádor már 1846 elején kísérletet tett az anyag megszerzésére a nemzet részére előbb Horváttól magától, majd júniusban bekövetkezett halála után örökösaitől, de különböző nehézségek miatt erre csak 1852-ben került sor (BERLÁSZ 1966). A mintegy 30 ezer könyvet, 916 kéziratot és okleveleket tartalmazó gyűjteményt a Magyar Nemzeti Múzeumban helyezték el (INDALI 1967). Az Aranybulla fordítását VÉGHÉLYI DEZSŐ is itt tanulmányozta, de csak a lucakalendáriumokat adta közre (1861). A Magyar Nemzeti Múzeum a tulajdonába került (vásárolt vagy adományba kapott) levéltári iratokat oly módon rendezte, hogy amennyiben azok nem voltak besorolhatók más gyűjtemény (pl. címereslevelek, Kossuth-gyűjtemény) anyagába, akkor a Törzssanyagba osztották. A Törzssanyagban a dokumentumokat év szerint rendezték, tekintet nélkül az iratok eredetére és összefüggésére. Amikor a múzeum levéltári osztályát 1934-ben egyesítették az Országos Levéltárral, akkor hozzákezdték a visszarendezéshez, de sok esetben már nem tudták rekonstruálni az eredeti fondokat (BORSA 1969: 304–306). Ezen visszarendezés során kerülhetett véletlenül az Aranybulla fordítása is az Orsich család levéltárába, melyet korábban szintén a Magyar Nemzeti Múzeumban őriztek.

A füzet mai formájában a lapokat ragasztással rögzítették egymáshoz, ami a margóra írott jegyzeteket részben takarja. Az oldalakon két eltérő paginálásra és egy foliálásra utaló, ceruzával írott számokat láthatunk. A ma érvényes paginálás számai (1–14.) az oldalak alján, középen vannak, míg a korábbi paginálást (3–16.) az oldalak külső szélének felső sarkába írták. A levéltári dobozon belüli rendet követő folyószámos foliálás 155-tel indul. A továbbiakban a ma érvényes, az oldalak alján lévő paginaszámokat fogom használni. A füzet mai formája minden bizonnyal utólagos összeállítás eredménye, ugyanis az oldalak sorrendje nem követi a szöveg rendjét, a 11–12. paginák fordítva helyezkednek el. Az utólagos összeállítást erősíti a Horvát István gyűjteményére utaló két possessorbélyegző elhelyezkedése is. Ezek egyike az 1. paginán található, míg a másik nem a logikusnak tűnő utolsón, hanem a 12.-en. A felső sarokba írott paginálás számozása

alapján a füzet első lapja mára elkallódott. Az oldalakon kétféle vízjelet láthatunk. Az 1–2., az 5–6. és a 9–10. paginákat tartalmazó lapok vízjele egy gótikus P betű, tetején (pajzsba foglalt?) ötszirmú rózsával (1. vízjel), a 11–12. oldalakat tartalmazó egy eltérő rajzolatú, de szintén gótikus P betű, tetején egy pajzssal, melyben szőlőfürt van (2. vízjel). Ez utóbbihoz hasonló vízjelet a magyar vízjeladatbázis egy 1569-es iratról közöl (Magyar Digitális Vízjel Archivum no. 21734). Az Aranybulla hiányzó részein kívül a vízjelek elhelyezkedése is alátámasztja, hogy a második paginálás előtt elkallódott borítólapon túl további 2 lap bizonyosan hiányzik a füzetből, amelyek már az első paginálás előtt elvesztek. A füzet írásképe vegyes, az Aranybulla latin és magyar szövegéhez legalább három különböző kezét köthetünk. A füzet tartalmát, a lappangó oldalakat, valamint a vízjeleket az alábbi táblázatban mutatom be összefüggően. (A táblázatban az AB rövidítéssel az Aranybullára utalok.)

mai paginálás	régi paginálás	tartalom	vízjel	megjegyzés
	1–2	borító		lappang
1–2	3–4	De regione...	1. vízjel	
		(AB protocollum, 1–2. cikk)		lappang
		(AB protocollum, 1–2. cikk)	(vízjel)	lappang
3–4	5–6	AB (3. cikktől)		
5–6	7–8	AB (3. cikktől)	1. vízjel	
7–8	9–10	AB (3. cikktől)		
9–10	11–12	AB (3. cikktől)	1. vízjel	
11–12	13–14	lucakalendárium, méltóságsor		
13–14	15–16	cédulák, tollpróba	2. vízjel	

A De regione Gallitiae et Lodomeriae (1–2. pag.) című latin nyelven íródott szöveg mind a két Aranybulla-fordításban megtalálható, de eltérő helyen. A Nádasdy-példány a protocollum után hozza, míg az Orsichban kiemelték az Aranybulla szövegéből, és annak élén helyezték el. A két szöveg között mutatkozik néhány eltérés. A Nádasdy-példány szövegében egy másik kéz később néhány szó esetében javításokat eszközölt, a kérdéses szavakat az Orsich-példányban olvashatókra javította. A javításoktól mentes Orsich-példány egy helyen bővebb, illetve előfordulnak eltérően megfogalmazott, de jelentésükben lényegében azonos mondatok is.

A lucakalendárium segítségével a következő év időjárására kívántak következtetni oly módon, hogy Szent Luca napjának időjárása a január, a következő napé a február hónap (és így tovább) várható időjárását volt hivatott előre jelezni. A megfigyelést 12 napig folytatták (Magyar néprajz 8: 227). Az Orsich-példányban 2 lucakalendáriumot olvashatunk (11. pag.), melyek közül az első elé címként azt is feljegyezték, hogy az 1614. december 13–24. közötti napok időjárására

örökítették meg (In anno 1614. *Szent Lwcza azzoni Naptul foguan az minemo üdők uoltak Nap zam szerint*). A második elé az *Alias* szót írták, feltehető, hogy egy másik év (talán 1615?) lucakalendáriumát jegyezték fel folytatásként.

Az utolsó előtti oldalra (13. pag.) ismeretlen időpontban két papírcímket ragasztottak. Az egyik a *Matthias Kramer* és a *Matthaeus Szent Simoni* nevek szerepelnek. A másikon pedig Johannes Arnoldus Frenekinek joghallgató (iuris utriusque studiosus) ex librise olvasható, az *O Iesu pie, adis mihi in periculo* jelmonddal, valamint az *Actum Viennae, Austriae, die 16 Martii* datálással. A jelmondatból az 1667-es évszámot lehet összeolvasni. A három személy közül egyet sem tudtam minden kétséget kizáróan azonosítani. Egy bizonyos *Mathias Cramer* neve felbukkan a bécsi egyetem anyakönyveiben, az 1663. november 28-i bejegyzések között (DIE MATRIKEL 1975: 23), de nem bizonyos, hogy ténylegesen az ő neve áll a füzetbe ragasztott címkén.

Az utolsó oldalon (14. pag.) különböző kezektől származó tollpróbákat olvashatunk. Többször előfordul például a *Nos capitulum ecclesiae*, mely nem ad támpontot ezen feljegyzések sem időbeni, sem térbeli elhelyezéséhez. Hasonlóan nincsenek segítségünkre az *ezust penz*, a *Nagyságos kegmes vram*, a *Volumus vobis* és a *Deus meus Deus omnipotens* tollpróbák sem. Mások ellenben konkrét fogódzót kínálnak. A *Senkÿ magát el ne higie, csak az nagy Istenth diczerje* mondat első felét egy másik kéz még két alkalommal lejegyezte. Ez a fordulat Bogáti Fazekas Miklós (?–1592) 1580 és 1590 közötti zsolttárfordításából ismerős (GILICZE 2009: 83. zsolttár). A *Magnifico domino, domino Christoforo* és a *Magnifico domino Nicolao comite perpetui[!] de Zrinio, domino mihi gratiosissimo* címzések szintén kínálnak némi fogódzót. Kristóf úr nagy valószínűséggel Fransepán Kristóffal lehet azonos, míg Zrínyi Miklós az 1664-ben elhunyt költő és politikus Zrínyi Miklóst takarhatja. A fentiek alapján a füzetnek ezen lapja a 17. század közepére datálható. Itt szeretném megjegyezni, hogy a lapon az Orischlevéltár jellegzetes vonásokkal írott jelzeteletését sem találjuk, így feltétel nélkül nem tudjuk a család levéltári anyagához sem sorolni.

Az Aranybulla az Orsich-példányban nem teljes, hiányzik belőle latinul és magyarul is a teljes protocollum (invocatio — intitulatio — inscriptio — salutatio), továbbá az arenga és az első két cikk. A füzet készítői azt a módszert követték, hogy az egyik kéz bemásolta latinul az egyes cikkeket, majd a másik kéz alá lejegyezte annak magyar fordítását. Mivel a magyar fordítások utáni „térközök” eltérő nagyságúak, valószínű, hogy nem párhuzamosan dolgoztak, hanem a teljes latin szöveg leírása után foglalkozott a másik kéz a fordítás lejegyzésével. A szöveg és a szakaszolás megegyezik a Nádasdy-példányéval. A 11–12. paginákkal kapcsolatban már említettem, hogy a füzet egybekötésekor azt fordítva helyezték el. A 12. paginán az Aranybulla méltóságsora olvasható, melynek írása az ugyanezen a lapon található lucakalendáriumot jegyző kéz írásával mutat hasonlóságot. A

püspök szó *pispek* alakban csak a méltóságsorban fordul elő, az Aranybulla fordításában minden esetben *pyspek* formában van írva. A két példányban a legszembetűnőbb különbség a *nádor* szó írása, mely a Nádasdy-példányban mindig *nadrispan* alakban, míg az Orsich-példányban *nador(ispan)*-ként fordul elő. A két példány közötti további eltéréseket a szövegben jegyzetként jelölöm.

Az Aranybulla újra felbukkant fordítását tartalmazó papírfüzet mai formájában utólagos összeállítás eredménye, melyre 1851 után került sor. II. András törvényének latin szövegét és magyar fordítását két különböző kéz jegyezte le. A méltóságsor magyar fordítása külön oldalra került, majd miután ez az oldal elhasználdott-elrongyolódott, a 17. század elején egy harmadik kéz újra leírta, és a hátlapjára feljegyezte az 1614. évi lucakalendáriumot. Mindezek alapján az Aranybulla-fordítás lejegyzését mindenképpen 1614 elé kell kelteznünk. A 14. paginán olvasható tollpróbák alapján azt az oldalt (és az ív mára elveszett másik felét, ami a füzet első borítólapja lehetett) joggal köthetjük Zrínyi Miklós horvát bán és Frangepán Kristóf környezetéhez. Csábító a gondolat, hogy az Aranybulla fordítása ezen példányának a 16. század második felétől a 17. század közepéig való folyamatos használatát feltételezzük, de további adatok hiányában ez nem igazolható.

Az Aranybulla fordítása

Azonkepen semmÿ zedõt vedõt sem az zabadossok adaiath megh nem wetet-hÿek, az Nemessek Jozagan, ez fölõt sem hazokra sem falwÿokra, az okaiert hogÿ raythok elnenk nem zallwnk, ha nem ha hÿwatalassok lezeunk, Ezenkepen az egÿhaz Jozagan sem wetetwnk³ semÿ zedõt vedõt.⁴

Ha walamely Nemes embernek holta thërthÿnÿk, es ew nekÿ fÿw Magzatthÿa nem Marad, az ew Jozaganak negied reze Leanÿara zallÿon, az thobÿbol azth mÿwelÿe az mÿ nekÿ thetzÿk, ha kedÿgh testamentom nekewl thorthenÿk halala, a mell kozelb walo atthÿafÿaÿ wadnak, Jozaga azokra zallÿon, ha semmÿ Nem-zethsege Nÿnch kÿralra zallÿon.

Az warmegÿe Ispanÿa Megh ne Itelÿe az Nemessegh⁵ Jozagath ha nem Itelÿen olÿ pörth kÿ penz dolgath es desma dolgath Illethÿ, Towabba wgÿan azon warmegÿe Ispanÿa eggeth se Itellÿen megh az Kÿral wdwara Nepeben ha nem thÿak az ew warmegeÿeth. Az kÿral Bÿloch Ispanys megh Itelliek az lopokath es tolwajokat de wgÿan azon warmegÿe Ispanÿa zekÿben.⁶

³ Ez a szó hiányzik a Nádasdy-példányból, a margón pótolták.

⁴ A cikk latin szövege mellé másik kéz a margóra beszúrt egy megjegyzést, mely a ragasztás miatt ma csak félig olvasható: [...] liberorum [...] octo [denar]ii ex consti[tutione] Colmani (!).

⁵ A Nádasdy-példányban: *nemessek*.

⁶ A két példány között itt mutatkozik az egyik legjelentősebb eltérés. A Nádasdy-példány az *ad pedes tamen ipsius comitis* latin szerkezetet két változatban adja vissza (*wgÿan azon warmegÿe*

Azonkepen az mell Nepek özwe eskewznek es özwe partholkodnak, azokat az minth zokthak lopoknak Ne mondhassak.

Ha kedÿgh az kÿral az orzagon kÿwewl hadakozÿk az nemessegh ne tarthozzek vele elmennÿ fÿzetes nekew⁷, ha Kedÿgh az Kÿral az hadbol megh Jew⁸ az Nemessegen⁹ hadakozo Bÿrsagoth Ne wehessen.

Ha kedÿgh az orzagra ellensegh Jewene az Nemessegh tharthozzek fel tamadnÿ, es Mindÿaÿan hadba Mennÿ.

Azonkepen ha az orzagon kewewl hadakozzwnk walakÿnek Ispansaga wagÿon, es walakÿ penzewnketh felwetthe welewnk el thartozzek Jewnnÿ.

Az Nadorÿspan mÿnden Embert, kÿ ez orzaghbelyÿ walogatas nekewl megh Itellien, de az Nemessek pörÿth kÿ feÿe Jozaga Wezedelmebe Jar, kÿral hÿre nekewl el ne wegezhesse.

Az zÿrzeth Bÿraknak a Kÿral wdwaraban Vice Bÿraÿok thõb ne lehessen Egnel.

Az orzagh Ispannÿa mÿgh az Kÿral wdwaraban wagÿon mÿndeneketh megh Itelhessen, es az mell pÿrth az kÿral wdwaraban elkezdeth, azth azerth Mÿndenewth el wegezhesse. De mÿkor az ew¹⁰ Jozagaban Lakÿk akkor ne Bothÿat-hasson Idezeo emberth kÿ, Se az pörõsõketh eleÿkbe ne Ideztethesse.

Az mell Jobbag Vrnak thÿzthÿ wagÿon es az hadba thorthenÿk halala, Annak fiat Vagÿ atthÿafÿath az kÿral Melto tÿzthel megh aÿandekozza, Azonkepen ha mel Nemes embernek az hadba Lezen halala Kÿral az mÿnth Nekÿ thettzÿk fiat megh aÿandekozza.

Ha walamel Jambor Idegen Nemzethnek Ez orzagban thõrthenÿk Be Jewesse, Orzagh akarattÿa es tanathÿa Nelkewl tÿztre ne mehessen.

Ha thõrthenÿk¹¹ az Nemes azzonÿoknak Vrok megh hal, wagh thorwen szerÿnth megh olÿk, wagÿ Baÿ wÿadalban halala Lezen, es akar mÿkkeppen egÿeb keppenÿs az ew Jeg Rwhaÿoktul megh ne fozthassanak.

Az Jobbagh Vrak Vgÿ ÿarÿanak az kÿral wdwaraban, mikor mennek akar hol egÿebewtthÿs, hogÿ az zegen kÿzsegeth ne fozzak ne nyomorgassak.

Ha walamelÿ warmegÿe Ispannÿa az ew Ispansaganak Moggÿa zerÿnth Magath thÿztesseggel nem Wÿsely, az ew¹² warmegeÿeth Nyomorgattÿa, Mind az orzagh eleoth le wonnÿak tÿztyth zegÿenere, es az mÿtth gonozwl el wetth azth wele hatra Adassak.

Ispannÿa elewth, es vgÿan azon warmegÿe Ispannÿa zekÿben), mÿg az Orsich-pÿldányban csak a mäsodik változatot olvashatjuk.

⁷ A w felett a szóban sajátos karakter szerepel. Ezt a kiadásban azért e-vel adom vissza, mert a helyesírás-történet fényében a karakter vélhetően ezzel lehet azonos.

⁸ Lásd a 7. jegyzetet.

⁹ A Nádasdy-példányban: *nemesseken*.

¹⁰ Lásd a 7. jegyzetet.

¹¹ A Nádasdy-példányban a szó után: *hogÿ*.

¹² Lásd a 7. jegyzetet.

Az Kýral lowazý, Pezerý, Madarazý, az Nemessek falwyn ne Merýenek Elný, es¹³ zallaný.

Örêkbe el nem Adwunk Egez warmegiet, Sem Egýeb kýralý thýzteth, thowabba ha walaký Jozagoth Lelhet Igaz zolgalattýawal attul soha megh ne foztassek.

Azonkepen az Nemes ember, Bwthw wewe mý thewlewnk el mehessen az mý fýwnkhoz wagý a Nagtul kýthýnhez, es ez okaiertth Jozagaba Megh ne Banthassek, Se Megh ne karoseýthassek.

Ha walakýth az mý fýwnk Igaz thêrwen szerýnth megh sententiaz azth mý eleonkbe nem wezzewnk¹⁴, es az melý Pewr¹⁵ ew¹⁶ eleotte Kezdetýk mýgh wgýan othan wege nem zakath azthýs elonkbe nem wezzewk,¹⁷ wýzonth az mý fýwnk ezenkepen.

Az warakhoz tarthozo Jobbagýok, az ew szabadsagok szerýnth fýzessek az Adoth, az mýnth az zenth kýral el wegezthe Azonkepen az Idegen Nemzethýs fýzessen a zabadsagh szerýnth, ký regtul fogwa wagýon Nekýk Engedwe.

Az dezmath penzel ne tharthozzanak megh walthaný, ha nem¹⁸ az mýth az fewld theremth, wagý Bor wagý Gabona azth fýzessek, ha ebbe a Pýspekek ellen tarthok leznek, nem Segethewnk Nekýk.

Az Pýspekek az mý lowaýnknak desmath ne Aggýanak, az Nemessek Jozagáról, Thowabba az Pýspekek Jobagý Ne tarthozzanak desmath hordaný az Kýral Jozagaban.

Az mý Dýznaýnkath az Nemessek Erdeýn es Retheýn Ne eorýzzek Kedwek es Akarathýok ellen.

Az mý wý penzewnk eszthendeýgh tarthýon hwssettul fogwa hwswehýgh, es olýan¹⁹ Penz legýen az mýnemeo wolth Bela kýral Ideýeben.

Sýdok, es Zerethýenek ne lehessenek Penz werew²⁰ Kamora Ispanok²¹, ha nem affele thýzteth ez orzagbelý Nemessegh wýselhessen.

Az Soth ne tarthýak az orzagnak a kezepýn, ha nem²² thýak Zalochon, es Regecznem es az wegekben.

¹³ A Nádasdy-példányból a szó kimaradt.

¹⁴ A Nádasdy-példányban: *vezek*.

¹⁵ Lásd a 7. jegyzetet.

¹⁶ Lásd a 7. jegyzetet.

¹⁷ A Nádasdy-példányban: *vezek*. És lásd a 7. jegyzetet.

¹⁸ A szón okleveles rövidítést alkalmaztak.

¹⁹ A Nádasdy-példányban: *olly*.

²⁰ Lásd a 7. jegyzetet.

²¹ Noha a latin szöveg a két példányban teljesen megegyezik, jelen változatból innen kimaradt a *salinarii et tributarii* szavak fordítása.

²² A szón okleveles rövidítést alkalmaztak.

Idegen Nemzethnek ez²³ orzagon Kewewl Jozagoth ne Aggýanak ha Adnak²⁴ azth az orzagbelý ember hozzýa walthassa.

Az Nesth Bewrth Be fýzessek, az mýnth Kalman kýral el wegezthe.

Ha kýth thérwen zerýnth megh Sententizýaznak, azth az hatalmas megh ne Ottalmazhassa.

Az warmegýe Ispannýa thýak az ew Ispansaga Igassagawal elýen, az thèbbý kýral zamara legýen, wgý mýnd chyeber penz, wam ékrék, es az Waraknakýs keth reze kýral Býrodalmaban legýen.

Azonkepen az Negý Jobbagý wrtwl, Nadorispantul, Bantul, es Keth orzagh Ispannyatul kýraletul es kýralne azzonýetul el walwa, Senky keth thýztheth ne tarthasson.²⁵

Hog kediglen Ez mý engedelmewnk, es zérzessewnk mýnd mý Idenkben, es mýnd az mý megh Maradekonk ýdeýeben erews legýen, Irattok ezeketh heth lewelben mýnd Egý Igen, es megh ereoseýthêthewk az mý Araný pechýethwnkel, Annak eggýk kewldessek Papanak, hogy wýs az ew²⁶ kenveben²⁷ Irassa, az Massýk az hispýthalban, az harmadýk az templomban Alýon, a Negýedýk Kýralnak Maraggýon, az ewthedyk az ezthergamý Capthalomban, az hathodýk az Kalachaý kapholomban alýon, a hettedýketh tarthýa Nador Ispan ký Iew²⁸ szerýnth Lezen, annak Ez Iras, Mýndenkor zême elewth legýen, es ez megh zerezewth dolgokban Ne teweleggyen, Kýralthýs az nemessegethýs Egýebekethýs Ne engeggýen tewelgený, hogý Ewkýs ewrwlýenek az ew szabadsagoknak es ezeketh nekewnk es az mý megh maradekwknak hýwek Legýenek, es az Kýralý Koronáyanak²⁹ az mýwel tharthoznak szolgálýanak.

Wegezthewk aztýs hogý ha mý wagý mý wthanwnk walaký az Jewendew Kýralýok kezzül³⁰ ellene Jarna az mý masthaný zeresewnknek walamýkor, Mýnd az Pýspek wrak, es mýnd az Jobbagý wrak, es mýnd ez³¹ orzagbelý Nemessek Mýndýaýanes Eggýenkýnthýs, mýnd az mastanyak es Mind az Jewendewk, mýnden hýtlensegnek zegýen wallassa nekewl, azaz hýwssegek týztessegek megh maradassaban, mýnekewnk es mýnd az³² wthanon walo Kýral[kihúzva:

²³ A Nádasdy-példányban: *az*.

²⁴ A Nádasdy-példányban: *annak*.

²⁵ A cikk latin szövege mellé egy másik kéz megjegyzést tett a margóra, mely a ragasztás miatt ma félig olvashatatlan: [...] *iste [...] regnorum [...] ei [...]natie*.

²⁶ Lásd a 7. jegyzetet.

²⁷ A Nádasdy-példányban: *Cronikáiban*.

²⁸ Lásd a 7. jegyzetet.

²⁹ A Nádasdy-példányban: *Coronanak*.

³⁰ Lásd a 7. jegyzetet.

³¹ A Nádasdy-példányban: *az*.

³² A szó a sor felett beszúrva szerepel.

vn]knak ellenek alhassanak es ellenek mondhassanak, erekewl êrêkke, ez mÿ masthanÿ zerzewssewnknek ereÿewel es hathalmawal.

Kelt Klerus keze altal, kÿ Egrÿ prepost, es az mÿ Kÿralj Vduarunknak Cancellarius, az megh testesult igenek uthanna Ezer, ket zaz, huzon ket eztendoben. Ezek aki[k]³³ az kik az fÿw zenth egÿházakban papÿ feiedelmek uoltak, Elsÿw tiztelendo Eztergami Janos Ersek, Masik Kalochaj Vgron Ersek, Chÿandj Desiderius Pÿspek, Vezpreni Rubertus Pisppek, Egrÿ Thamas Pisppek, Zabragj Istuan Pisppek, Varadj Alleksandor Pisppek, Pechj Berthalan Pisppek, Gewrÿ Cozma Pisppek, Vaczj Bereczk Pisppek, az mÿ kiralszagunknak tyzenheth Eztendeieben.³⁴

Irodalom

- BERLÁSZ JENŐ 1966. Horvát István könyvtárának megszerzése a Nemzeti Könyvtár számára. In: WALDAPFEL ESZTER szerk., *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1963–1964*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 251–264.
- BORSA IVÁN 1969. A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára 1. A gyűjtemény kialakulása. *Levéltári Közlemények 40*: 289–323.
- Die Matrikel der Universität Wien*. V. Band (1659/60–1688/89). Wien–Köln–Graz, Böhlau, 1975.
- DÓRY FERENC 1906. Az aranybulla XVI. századi magyar fordítása. *Magyar Nyelv 2*: 448–454.
- GILICZE GÉZA 2009. *Magyar Zsoltár 151 verses parafrázisban. Fordította Bogáti Fazekas Miklós 1580 és 1590 között*. A szöveget gondozta GILICZE GÉZA. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár.
- INDALI GYÖRGY 1967. Horvát István könyvtára. In: WALDAPFEL ESZTER szerk., *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1967*. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár. 98–102.
- KOVACHICH, MARTINUS GEORGIUS 1798. *Supplementum ad vestigia comitorum apud Hungaros I*. Budae.
- Magyar Digitális Vízjel Archivum*
URL: <http://belyegmuzeum.hu/MAPAVIT-DMVA/21734.html>. (2023. január 23.)
- Magyar néprajz 8. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Főszerk. DÖMÖTÖR TEKLA. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- PAULER GYULA 1899. *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt 1–2*. Budapest, Athenaeum.
- TÓTH VALÉRIA 2022. Az Aranybulla 16. századi (első) magyar nyelvű fordításának helyesírás-történeti tanulságai. In: ZSOLDOS ATTILA szerk., *Aranybulla 800*. Budapest, Országház Könyvkiadó. 201–224.

³³ A ragasztás takarja a szó végét.

³⁴ Az utolsó cikk magyar fordítását bizonyosan egy harmadik kéz másolta le, ezért ebben a részben figyelhető meg a legtöbb eltérés a Nádasy-példányhoz képest.

VÉGHÉLYI DEZSŐ 1861. Időjárási följegyzések a XVII. századból. *Győri történelmi és régészeti füzetek 1*: 174–175.

ZSOLDOS ATTILA 2022. *A 800 éves Aranybulla*. Budapest, Országház Könyvkiadó.

Another Hungarian Translation of the Golden Bull of King Andrew II

The first known Hungarian translation of the so-called Golden Bull of King Andrew II (1222) was made in the 16th century. Until now, only one copy of it was known. Recently, in the Archive of the Orsich (Oršić) family kept in the Hungarian National Archives, another copy is (re)discovered, which in some points is different from the widely known one. The paper describes the new translation and shows the differences between the two copies.

Keywords: Golden Bull, Hungarian translation, early modern history, history of the Hungarian language

B. Halász Éva

ORCID: 0000-0003-1044-7407

ELKH TKI-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport

halasz.eva2005@gmail.com